

Is de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* botulisme-gevoelig?

Roland-Jan Buijs

Moerasgebieden vormen voor Bruine Kiekendieven een belangrijk jacht- en broedgebied. Echter, in deze gebieden steekt botulisme makkelijk de kop op zodra de omstandigheden daarvoor gunstig zijn. Vanaf eind juli 1995 is er in opdracht van de beheerder van het Markiezaatsmeer, Het Brabants Landschap, gekeken naar de vogelsterfte veroorzaakt door botulisme. In die periode heb ik het gebied geregeld doorkruist op zoek naar slachtoffers. Het Markiezaat ligt ten zuidwesten van Bergen op Zoom en heeft tegenwoordig een oppervlakte van 2130 ha. Vóór de afsluiting maakte het gebied onderdeel uit van de Oosterschelde en bestond het uit slikken en schorren onder invloed van getijdebewegingen. Aan de oostkant van het gebied liggen de Brabantse dekzanden met het karakteristieke bosgebied Mattemburgh. Dit heuvelachtige terrein is vermoedelijk één van de weinige plekken in Nederland waar een Havik met een geslagen Kluut op zijn horst arriveert. Dit komt omdat het Markiezaat een belangrijk broedgebied is voor steltlopers en tevens een belangrijk jachtgebied voor roofvogels vormt.

Een aan botulisme gestorven vogel vormt een besmettingsbron voor andere dieren. Kada-vers opruimen is dus een middel om de verspreiding van botulisme enigszins binnen de perken te houden. In een maand tijd vond ik in het Markiezaatsmeer ruim 375 dode en stervende vogels. Als we ervan uitgaan dat ik 10% van de slachtoffers over het hoofd heb gezien (wat een greep in de lucht is), betekent dit dat ongeveer 4% van de in het gebied aanwezige vogels is gestorven. In augustus zitten er namelijk ruim 10.000 vogels in het Markiezaat (VWG Bergen op Zoom).

In en rond het Markiezaat broeden jaarlijks 8-12 paar Bruine Kiekendieven (RIKZ). Tijdens mijn bezigheden rond het meer zag ik veel foeragerende Bruine Kiekendieven. De eerste kiekendief vond ik eind augustus: gezien de grootte een juveniel vrouwtje. Ze was erg vermagerd en maakte een uitgeputte indruk. Samen met de beheerder van het gebied bracht ik de vogel naar het Vogelopvangcentrum in Zundert, waar de eigenaar C. Brosens constateerde dat de vogel een gelige aanslag in de keel en bovendien wormen had. Ze is na haar herstel weer losgelaten. Diezelfde dag meldde H. Potters op een vergadering van de VWG Bergen op Zoom dat hij enige dagen geleden een Bruine Kiekendief bij een kadaver in het Markiezaat had gezien; of de vogel ervan had gegeten, bleef onduidelijk. Een paar dagen daarna vond ik een tweede Bruine Kiekendief, wederom een jonge vogel, in het Markiezaat. Deze was al enkele dagen dood en lag met de kop opzij, de uitgestrekte vleugels naar voren en de poten licht verkrampd. Diezelfde dag zag ik een adulte Bruine Kiekendief (vrouwtje) naast een, vermoedelijk door botulisme gedode, Brandgans zitten. Na enige tijd observeren zag ik dat ze meerdere malen uit de buik van de opengereten gans zat te vreten. Bij de gans aangekomen bleek het in de buik van de gans te wemelen van de vliegenlarven, maar of de kiekendief van die larven had zitten te eten, weet ik niet zeker. Nog later in het seizoen vond T. Quekel, de beheerder van het reservaat, een derde Bruine Kiekendief. Dit was een jong mannetje dat geheel was verdroogd en dus al enige tijd dood moet zijn geweest. Deze vogel lag met naar voren gestrekte ellebogen op de grond.

Of deze vogels door botulisme zijn omgekomen, valt niet met zekerheid te zeggen. Volgens J.W. Vergeer, regioconsulent van Vogelbescherming Nederland in Zeeland, heerste er vorig jaar ook een botulisme-epidemie in het Markiezaat en zijn toen een adult mannetje Bruine Kiekendief en een adult vrouwtje Torenavalk gevonden met verlamningsverschijnselen. Beide vogels zijn in een roofvogelasiel in St. Annaland beland, waaruit zij na twee weken van verzorging de vrijheid herkrege. Deze vogels waren mogelijk het slachtoffer van een bacterie-infectie (blauwwier?), maar botulisme is niet uitgesloten.

Summary: How sensitive to botulism is the Marsh Harrier *Circus aeruginosus*?

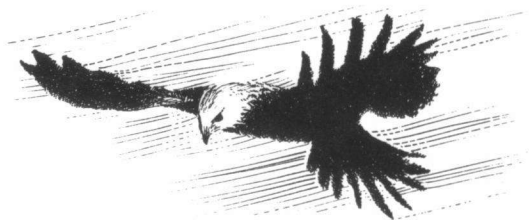
The summer of 1995 was characterised by consistently high temperatures, leading to severe outbreaks of botulism in many marshlands. In the Markiezaat, a marshy area in the southwestern Netherlands, it was estimated that at least 4% of 10,000 birds had died of botulism in August 1995. In this area, some 8-12 pairs of Marsh Harriers bred. At least 3 dead or dying Marsh Harriers were found, one of which showed signs typical of botulism. Two other harriers were observed eating from maggot-infested corpses of waterfowl.

Adres: Molenakkers 22, 4634 VE Woensdrecht

Naschrift Rob Bijlsma: op het oog vaststellen van doodsoorzaken bij vogels is zelfs voor deskundige dierenartsen buitengewoon moeilijk. Zonder specifiek onderzoek valt zelden met zekerheid een uitspraak te doen. In gevallen van sterfte doen waarnemers er goed aan zich te onthouden van uitspraken over (mogelijke) oorzaken. In plaats daarvan is het zinvol een zo nauwkeurig mogelijk beeld te schetsen van de omstandigheden ter plekke en van de vogel zelf (houding kop en nek, vleugels, poten, gedrag indien nog levend). Dergelijke beschrijvingen kunnen door deskundigen worden benut om een voorlopige diagnose te stellen, die vervolgens eventueel kan worden bevestigd/gefalsifieerd met onderzoek.

Botulisme onder vogels is vaak van het C type. Het is een anaerobe bacterie die een krachtig exo-toxine produceert. De bacterie wordt overgedragen na consumptie van vliegenlarven (*Calliphora* sp.) die het gif bevatten. Het gif kan via het larve- en poppe stadium worden overgedragen naar het volwassen insekten stadium. Het gif beïnvloedt het zenuwstelsel, met als voornaamste ziektebeeld verlamming waardoor de vogel niet meer kan vliegen. Vaak wordt de nek opzij gehouden en zijn de poten verlamd. De vogels sterven door verdrinking of ademnood (A.R. Jennings in Campbell B. & Lack E. (eds.) 1985. A dictionary of birds: 137-140. Poyser, Calton).

Vergiftiging van roofvogels door botulisme is o.a. bij dieren in gevangenschap bekend. De betreffende dieren lieten ongecoördineerd gedrag zien, alsmede diarree en bloedingen (Cooper J.E. 1978. Veterinary aspects of captive birds of prey. Standfast Press, Saul).

Tekening: Gilbert van Avermaet